

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԼԵԶՎԱԲԱՆՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
ԿՈՆՑԵՐԱՆՍԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ — 1981

A $\frac{5}{64956}$

ՀՍՍՀ ԳԱ Հ.ԱՃԱՌՑԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶԱԿԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՀՍՍՀ ,,ԳԻՏԵԼԻԶ,, ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԼԿԵՄ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԵՐԻՏԱՄԱՐԻ ԼԵԶԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ .
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԻ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՆՅՈՒԹԵՐ
/նվիրված Վ.Ի.Լևնիևի ծննդյան 110 և Հայաստանի սովետա-
կանացման 60-ամյակին/ 27-29 փետրվարի
1980 թ. Աղվերք

1986-80

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1981

ИНСТИТУТ ЯЗЫКА им. Р. АЧАРЯНА АН Арм. ССР

ОБЩЕСТВО "ЗНАНИЕ" Арм. ССР

ЦК ЛКСМ Арм. ССР

МАТЕРИАЛЫ ВТОРОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ МОЛОДЫХ ЛИНГВИСТОВ

(посвященной 110-летию со дня рождения В.И. Ленина
и 60-летию установления советской власти в Армении)

27-29 февраля 1980 г.

Агвеѓан

ԳԱ հրատարակչություն, 1981

Ա.Ս.ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ
ԼԵՋԱԿԻ ԶԱՐԿԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ
Հստ Ա. ԱՅՏԸՆՅԱՆԻ

1. 19-րդ դարի 60-ական թվականներին արևմտահայուծյան առջև ծագած էր միաժամանակ երկու խնդիր. անհրաժեշտ էր վերջնականապես լուծել զրական լեզվի ընտրության հարցը և որոշել այդ լեզվի մշակման ուղիները: Ա.Այտընյանի,, քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի,, աշխատությունը նպատակ է դնում ոչ միայն տալ աշխարհաբարի քերականության նկարագրությունը, այլև գիտականորեն հիմնավորել զրական լեզվի գործնական ընտրությունը, մասնավորապես՝ աշխարհաբարը որպես զրական լեզու հաստատելու անհրաժեշտությունն ու անխուսափելիությունը: Այդ քանին Այտընյանը հասնում է լեզվի շատ լայն և խոր տեսական քննության միջոցով:,, Նախաշավիղը,, առաջաքանից վերածում է ինքնուրույն ստվարածավալ տեսական աշխատության, ձեռք է բերում մի անուրանալի ու մնայուն արժեք և այսօրվա ուսումնասիրողի համար թերևս շատ ավելի գնահատելի է, քան աշխատության գործնական մասը: Տեսականը դառնում է գործնական ելակետն ու նպատակը կապող կամուրջ: Տեսականն ու գործնականը միաժուլվում են և ստացվում է գիտական գործունեության ընթացքի մի օրինակելի նմուշ:

2. Աշխարհաբարի, որպես իր ժամանակակիցների և հետնորդների զրական լեզվի, ընտրությունը հիմնավորելու համար Այտընյանը հայացքն ուղղում է դեպի ետ՝ լեզվի անցյալը: Այտընյանի համար դեպի ապագան տանող ծանապարհն անցնում է անցյալի միջով: Այդ ծանապարհը միացնում է անցյալն ու ապագան: Արդյունքը լինում է ներկան, որպես անցյալի և ապագայի շփման կետ, կամ ավելի լայն՝ ժամանակն ընդհանրապես, որպես դրանց գումար: Լեզուն Այտընյանի կողմից դիտվում է ժամանակի մեջ և ժամանակը նրա համար դառնում է լեզվական երևույթների մեկնաբանման անհրաժեշտ հայեցակետ:

3. Այտընյանի կողմից լեզվի անցյալի և ապագայի խնդիրների միաժուլումը պայմանավորված է տեսական ու գործնական հարցերի նկատմամբ նրա վերաբերմունքով: Այտընյանը գիտնական է, որի մեջ միասնանում են գործիչն ու տեսաբանը: Հակադրությունների այդ համատեղումը Այտընյանին մի աստիճան բարձր է դարձնում նույն խնդիրներով մտահոգված իր ժամանակակիցներից, եթե անգամ նրանք գործնականում նույն լուծումներին են հանգում, ինչ որ Այտընյանը:

4. Այտընյանը լեզուն անպայմանորեն դիտում է մտքի, գիտակցության հետ կապի մեջ: Մտածելակերպին համապատասխանելը նրա համար լեզվական

որակի գնահատման կարևորագույն չափանիշն է: Հետևելով համեմատական
լեզվաբանության որոշ ներկայացուցիչներին, նա լեզվի զարգացման մեջ
տեսնում է շարժում և բախի մաքի արտահայտության պարզությունը: Հայոց
լեզվի զարգացման ընթացքը քննելով, նա փաստացիորեն ցույց է տալիս
այդ ընթացքում քերականական բազմաթիվ ու բազմազան ժևերից դեպի սկե-
լի պարզ ու միօրինակ ժևերը կատարվող անցումը:

5. Այս ընթացքի կողմից լեզվի զարգացման քննությունը սերտորեն միա-
հյուսվում է լեզվի հասարակական տարբերակների առանձնացման հետ: Որևէ
լեզու, տվյալ դեպքում հայերենը, ըստ նրա, ամբողջապես միասնական չէ
առանձին դասակարգերի, տարբեր հասարակական խմբավորումների գոյություն
պայմաններում: Լեզվի զարգացումն ու հասարակական տարբերակումն Այս ըն-
թացքի մեկնաբանության մեջ փոխադարձաբար պայմանավորում են միմյանց: Լեզ-
վի հասարակական տարբերակները նա դիտում է որպես ոչ թե միանգամից
մեխանիկորեն հաստատվող որակներ, այլ հասարակական տարբեր խմբերի
լեզվասօգտագործման և լեզվազարգացման սրղյունքներ, որոնք քննականաբար
պիտի տարբերվեն միմյանցից: Մյուս կողմից լեզվի զարգացումն ու փոփո-
խությունը դիտվում են որպես առանձին տարբերակների միջև պայքար, որի
հետևանքով դրանցից մեկը իր տեղը զիջում է մյուսներին:

6. Ընդունելով, որ նոր լեզվական որակի /հայերենի դեպքում՝ աշխար-
հաբարի/ տարրերը ծագում և գոյություն են ունենում նրա հաստատումից
դեռ շատ դարեր առաջ՝ հին լեզվի /հայերենի համար՝ գրաբարի/ հետ կողը-
կողքի, Այս ընթացքը դրանով լեզվի զարգացումը բնավ չի հանգեցնում զուտ
քանակական փոփոխությունների և չի բացառում նորի առաջացումը:

Լեզվի զարգացումը կապելով մարդկային մտքի և իմացության զարգաց-
ման հետ՝ Այս ընթացքը նշում է այդ զարգացման տարբեր կողմերը, որոնք
կարող ենք բաժանել երկու կարգի՝ արտաքին և ներքին: Առաջին դեպքում
գործ ունենք լեզվի նյութական միավորների /հիմնականում բառապաշարի/
աճի հետ. լեզուն զործածող հասարակությունը նոր հասկացությունների
համար ստեղծում է նոր անուններ: Երկրորդ կարգին է պատկանում ձգտու-
մը դեպի ,,պարզությունը և բացահայտությունը,,: Այս հարցում Այս ըն-
թացքի դիրքորոշումը քարձր գնահատական է արժանի հստակապես այն պատճա-
ռով, որ նա լեզվական կառուցվածքի փոփոխություններն արժեքավորում է
թե՛ խոսողի և թե՛ խոսակցի տեսանկյունից, հաղորդակցման երկու մասնա-
կիցներին էլ հաշվի առնելով. ըստ նրա, լեզուն այնպիսի կառուցվածքի
է ձգտում, որը հնարավորություն կտա խոսողին առավել ճիշտ արտահայ-
տել իր միտքը, իսկ խոսակցին՝ համեմատաբար հեշտ հասկանալ այն:

7. Լեզվի զարգացման քննությունն Այս ընթացքի կողմից չի սահմանա-
փակվում վերը նշված հարցերով: Նա քննում է նաև լեզվի զարգացման

ընթացքի առընչութիւնները լեզվի տարածական /շարքառային/ տարբերակման, ժողովրդի հասարակական, քաղաքական, մշակութային կյանքի հետ և այլն: Ուսումնասիրվում են նաև լեզվի զարգացման դրսևորումն ու ընթացքը նրա կառուցվածքի տարբեր օղակներում: Սակայն այս, ինչպես նաև, նախաշարժիղում, շոշափված քաղաքիկ այլ հարցեր ոչ թե ընդլայնվում, բացատրում են լեզվի զարգացումն ընդհանրապես, այլ մշտում են առանձին մանրամասնութիւններ, օգնում առանձին հարցերի լուսաբանմանը:

Բ. Է. ԱՂԱՅԱՆ

ԼԵԶՎԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԽԱՎԱՆ ԵՎ ԿԱՌՈՒԹՎԱԾՔԱՅԻՆ

ԿՈՂՄԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Լեզվի զարգացումը կարող է ուսումնասիրվել երկու հայեցակետերով՝ գործառական և կառուցվածքային: Սկսած 50-ական թվականներից լեզվաբանութան մեջ աշխուժացավ հետաքրքրութիւնը դեպի լեզվի գործառական կողմը, սակայն հայագիտութան մեջ մինչև այժմ ավելի մեծ ուշադրութիւն է արժանացել կառուցվածքային կողմի ուսումնասիրութիւնը:

2. Լեզվի զարգացման այս երկու կողմերը կարող են ուսումնասիրվել իրարից անկախ: Մեկի ուսումնասիրութիւնը չի պարտադրում նաև մյուսը: Սակայն երբ մենք ցանկանում ենք պարզել լեզվում տեղի ունեցող փոփոխութիւնների պատճառները, հաճախ ստիպված ենք լինում դիմել լեզվից դուրս գտնվող գործոններին:

3. Լեզվի գործառական կողմի զարգացումը նրա հասարակական դերի ընդլայնումն է, նրա գործառութիւնը հաղորդակցման նոր ոլորտներում, նրա տեսակարար կշռի մեծացումը ավյալ հաղորդակցման ոլորտում և գոյութան ձևերի դերի ու քաշման փոփոխութիւնը: Կառուցվածքային զարգացումը՝ կառուցվածքային միավորների, նրանց կապերի դերի և իմաստների փոփոխութիւնն է:

4. Լեզվի գործառական զարգացումը պայմանավորված է նաև հասարակական գործոններով: Լեզվի գործառութիւնն էլ իր ազդեցութիւնն է թողնում լեզվի կառուցվածքի վրա, նրա գոյութան ձևերի քաշման վրա: Լեզվի գործառութան ազդեցութիւնը լեզվական տարբեր մակարդակների վրա նույն անմիջականութիւնը և ուժը չունի: Եթե բռնային կազմի վրա գործառական կողմի ազդեցութիւնն անմիջական է և ակնհայտ, ապա լեզվական այլ մակարդակների վրա նրա ուղղակի ազդեցութիւնը շատ ավելի

թույլ է:

5. Լեզվի կառուցվածքային կողմի զարգացման աստիճանը կարող է որոշ չափով ազդել նրա գործառնական կողմի զարգացման վրա: Եթե լեզուն չունի ալյալ հաղորդակցման ուղորտին սնհրածեշա միավորներ, դա դժվարացնում է նրա գործառությունը ալ դ ուղորտում: Այա դեպքում պահանջվում է զգալի մի ժամանակամիջոց, որպեսզի լեզուն մշակի իր մեջ ալ ուղորտին սնհրածեշա լեզվական միավորներ ու միջոցներ:

Ա.Ս.ԳԱԼՍՏՅԱՆ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԾՆԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱԾՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Բառերի փոխաբերացման հիմքում ընկած է առարկաների, երևույթների հատկանիշների նմանությունը: Բառերը փոխաբերական իմաստներ են ստանում ըստ տարբեր հատկանիշների: Իմաստային անցումները կարող են կատարվել ըստ առարկաների ծնի, գույնի, որևէ ալ հատկության /փայլ, ամրություն, ժայն, թափանցիկություն և ալն/, գործողության, շարժման քնույթի ընդհանրության: Նույն քառը կարող է մի շարք փոխաբերական իմաստներ ունենալ՝ ըստ տարբեր հատկանիշների փոխաբերացվելով: Ինչպես՝ , ,բլուրեղ, , փոխաբերաքար գործածվում է հեռույլ իմաստներով՝ , ,բլուրեղի նման զեղեցիկ՝ անման, , , ,մաքուր, հստակ, վժիտ, , , ,շիտակ, ազնիվ, , , ,մաքեղեն, , քառը ժեռը է քերել փոխաբերական , ,շաա քարժր, ամպահա, , և , ,ամպի նման նուրը, թափանցիկ, եթերային, , իմաստները /ըստ քարժրության և նրբության, թափանցիկության հատկանիշների նմանության/:

2. Բառի ժեռը քերած փոխաբերական իմաստը կարող է լինել շեզոց կամ արտահայտել խոսողի վերաքերմունքը խոսքի առարկայի նկատմամբ /ճարտական, հայհոյական, փաղքշական, անքզական, կատակային, նախասական, հեզանկան, գոհակական/: Այսպես՝ առորա խոսակցական լեզվում խիստ տարածված երևույթ է կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերական գործածությունը: Իրանը մեծ մասամբ մարդ հասկացության հեռ/կամ փոխարեն/ են գործածվում, ցույց են տալիս նրա՝ ալա կամ ալն հատկությունը: Կենդանու հեռ համեմատության միջոցով ավելի ընդզվում, խրտացվում է հատկանիշը և խոսքի առարկայի նկատմամբ խոսողի վերաքերմունքը /հմտ. , ,Մարինեն նախանժ է, , և , ,Մարինեն ջժ է, ,/: Կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերացման ժամանակ մեծ մասամբ նկատելի է քցսասական վերաքերմունքային երանզի դրսևորում. ալսպես՝ աղվես,

խոգ, ոչխար, եզ, ասկար, էշ, շուկ, կաշաղակ, օձ և այլ քառերի փոխքե-
րաքար գործածության ժամանակ ըսցասական իմաստի առկայությունն ակըն-
հայտ է: Կան նաև դրական իմաստով գործածվող սնունդներ՝ շեյրան, մարալ,
արծիվ, առյուծ, եղնիկ: Փողաքշական երանգ ունեն՝ փխիկ, շնիկ, ար-
շուկ, ծիաիկ և այլն:

Լեզվի զարգացման տարեքեր փուլերում միևնույն ըսող կարող է ստա-
նալ տարեքեր հասարակական-վերաբերմունքային երանգներ: Այսպես՝ տիրա-
ցու ըսող անցյալում փոխաբերաբար գործածվել է որպես հարգական մակ-
դիր, որով կոչել են զրազեա մարդկանց: Այժմ ,,տիրացու,, փոխաբերաբար
գործածում են արհամարհական ,,իր քնազավառի՝ զթողմունքի մեջ հետամնաց՝
հին հայացքներով ու մեթոդներով սոսշնորդվող մարդ,, իմաստով:

3. Դիտարկվում են մի շարք իմաստային անցումներ, որոնք կատարվում
են փոխաբերացման հանձնարքով: Այդպես՝ արտաքին աշխարհին վերաբերող ա-
ռարկաներից, հասկություններից անցում մարդկային գործունեությունը,
ընտելյանը վերաբերող քառերից՝ մարդուն, համեմատաբար քիչ են մարդ-
ընտելյուն միտումի դրսևորումները:

Խիստ մեծ առաժնում ունեն արտաքին աշխարհին վերաբերող երևույթնե-
րի ուղորտներից դեպի մարդու հոգեկան ապրումները, մարդկային ներաշխար-
հը կատարվող իմաստային անցումները:

Մ.Խ.ԳՅՈՒԼՆԱԶԱՐԻԱՆ

ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇ

ՏԻՊԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1. Կիրառական արվեստին վերաբերող շատ տերմիններ ունեն գործառ-
կան այն սոսնձահասկությունը, որ կարող են միաժամանակ օգտագործվել
երկու տարեքեր ուղորտներում՝ առօրյա խոսքում իբրև կենցաղի առարկաների
անվանումներ և գիտական լեզվում իբրև սույն այդ առարկաների, որպես
կիրառական արվեստի գործերի, անվանումներ:

2. Դրանց կողքին կան այնպիսի տերմիններ, որոնք համապատասխան ի-
րողության հետ միասին փոխադրվում են այլ լեզվից, գործածվում իբրև
տերմին՝ առանց թափանցելու առօրյա խոսքի ուղորտ /սուզանի, նեցկե, ✓
առևակիիկ և այլն/:

Ի տարբերություն այնպիսի օտարաբանությունների, որոնք հիմնակա-
նում օգտագործվելով զեղարկատական խոսքի մեջ, ծագում են համապա-
տասխան կոլորիտ ստեղծելուն, իսկ խոսքի չեզոք ոճում սովորաբար ու-
նենում են իրանց հայերեն համարժեքները: Այդ քառերը զուրկ են որևէ

գնահատողական երաճից, գիտականորեն չեզոք են և ունեն այսպես ասած , չթարգմանելու իրավունք, :

3. Կիրառական արվեստին վերաբերող բառերի շարքում կան նաև այնպիսիք, որոնք մասնանշում են գեղարվեստական արվեստի գործեր և օգտագործվելով գիտական լեզվում, որպես կանոն, չեն գիտակցվում իբրև վերջինիս կայուն տարրեր և մնում են առօրյա խոսքի գործառական սահմաններում /սինի, կարաս, օձակարպեա, վիշապագորգ և այլն/: Իրանք մասամբ անփոփոխ ձևով սնցնում են այլ լեզուների, որոնցում համապատասխան իրողության քացակայության պատճառով օգտագործվում են միայն իբրև կիրառական արվեստի տերմիններ:

4. Համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում նշված տիպի փոխառյալ տերմինները կարող են դառնալ նաև առօրյա խոսքի բառեր, իսկ կենցաղային երևույթների անվանումները՝ թափանցել գիտական տերմինաբանություն մեջ:

Հ.Լ.ՋԱՔԱՅԱՆ ԼԵՃԱԿԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ՆՈՐՄԱՆ ՀՐԱՄԱՅՈՒԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՈՒՄ

Հանրալեզվաբանական ուսումնասիրությունների գլխավոր նպատակներից մեկն է լեզվական տարբերակների հասարակական քաշման պատկերը և հասարակական հեղինակությունը քացահայտելու միջոցով լեզվական այն միաժամանակի պարզումը, որոնք կենսունակություն են հաղորդում տարբերակներից մեկին, մտված դատապարտելով մյուսները, այդպիսով փոխելով լեզվական նորման: Ինչպես հայտնի է, գրական լեզվի նորման զգալիորեն ետ է մղում կենդանի լեզվի զարգացման ընթացքից՝ սովորաբար նախապատվությունը տալով, օրենքի ուժ հաղորդելով համեմատաբար ավանդական ձևերին: Դրանով իսկ նորման նպաստում է զբաղվել և խոսակցական տարբերակների միջև եղած խզման մեծացմանը: Այս պրոբլեմն առավել կենսական է ժամանակակից արևելահայերենի համար: Ուստի արդի հայ լեզվաբանություն հրատապ խնդիրներից մեկը պետք է լինի խոսակցական լեզվի ուսումնասիրման, լեզվական երևույթների, տարբերակների, գույքաձևությունների միջև և ուցիտալ գնահատման հիման վրա գտնել այն շափանիշները, որոնցով առաջնորդվելով պետք է նահանջել և փոփոխել զբաղվել նորման, առավել կենսունակ դարձնելու համար արդի արևելահայ զբաղվել լեզուն:

Այս լեզվական երևույթների արժեքավորման այդպիսի մի փորձ է ներկայացվող գեկուցումը, ուր քննություն են առնված հրամայական եղանակում հանդես եկող մի շարք տարբերակային ձևեր: Բացահայտված միաժամանակ

ները հեռացվենք են.

1. ,,Ե,, խոնարհման պարզ, բազմապատկական և վ,ան,են,ն,չ ածանց-
ներն ունեցող բայերի եզակի հրամայականի -ը վերջնահյուսի սկզբնական
միառում:

2. ,,Ե,, խոնարհման պարզ, բազմապատկական և վ ածանցն ունեցող բա-
յերի հոգնակի հրամայականն անցյալի փոխարեն ներկայի հիմքով կազմելու
միառում:

3. Արգելական հրամայականը հաստատականի ձևից կազմելու միառում:

4. Արգելական հրամայականի փոխարեն ըղձական ապոնիի ժխտականի գոր-
ծածուծյան միառում:

Ե.Մ.ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶԻԿԱԿԱՆ ՋԱՐԳԱՑՈՒՄԸ 19-ԲԴ

ԴԱՐԻ 40-60-ԱԿԱՆ ԹՎԵՐԻ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅ

ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ

1. Գիտության լեզվի զարգացման նոր շրջանը սկսվում է 18-րդ դա-
րից: Նկատվում է զարգացման երեք փուլ. ա/ 18-րդ դարից մինչև 19-րդ
դարի 40-ական թվերը, բ/ 19-րդ դարի 40-ական թվերից մինչև 20-րդ դա-
րի 20-ական թվերը, գ/ 20-ական թվերից մինչև մեր օրերը: Մինչև 19-րդ
դարի 40-ական թվերը բնագիտական գրականությունը /զրքեր, հոդվածներ,
բառարաններ/գուտ գիտական բնույթ չի ունեցել և ըստ էության բովանդա-
կել է ընդհանուր գիտական իմացություն, շմասնագիտացված գիտական պատ-
կերացումներ: Տարբերային կերպով էր մշակվում, կարգավորվում տերմինա-
բանությունը, ժամանակին համապատասխան տերմինաբանության ստեղծումը
կատարվում էր դանդաղ ու թույլ կերպով, նախատերմինային ձևերը /տեր-
մինների ու անվանակարգերի փոխարեն՝ բացատրություններ, մեկնաբանու-
թյուններ, սահմանումներ, բազմաբառ փոխադրումներ/ և պատշաճ մշակու-
թյուն չուներ ու չունեցող կազմությունները մեծ առկուս էին կազմում: Բնագի-
տական լեզուն տերմինային հասկացությունների կուտակման նախապատրաս-
տական վիժակ է ներկայացնում: 40-ական թվերից ազգային մշակութային
շարժումը ավելի գիտակցված ու գործնական բնույթ է ստանում: 40-ական
թվերից բնագիտական գրականությունը ընդհանուր գիտականից բաժանվում է
դառնալ ժամանակագրական գիտական:

2. 18-19-րդ դարերում սերմատեսայ մշակութային կյանքում տերմինա-
բանությունն ամբողջապես մշակվում էր Մխիթարյանների գիտական սկզբ-
բունքներով և հիմնականում իրենց՝ Մխիթարյանների լայն գործունեու-

թյամբ: Վենետիկի և Վիեննայի տերմինաբանական դպրոցները նույն սկզբ-
բունքներն ունեին: Վիեննական դպրոցի մտադրությունն ու ջանքն է ե-
ղել միշտ՝ մշակել հայոց լեզուն այնպես, որ այն դառնա գերազույն
չափով հայ ժողովրդի լեզվամաածողության արահայտություն:

3. Տերմինաբանությունը հիմնականում կազմվում է գրաբար բառապաշ-
տից՝ աշխարհաբարի լեզվազգացողությանը դյուրընթացելի լինելու սկզբ-
բունքով: Մեծ չափով գործածության մեջ է դրվում միջին հայերենի,
ժողովրդախոսակցական լեզվի և բարբառների բառազանձը: Նշված բառապա-
շարի յուրացումը կատարվում է տերմինացման բոլոր սկզբունքներով՝
նշանակության անփոփոխ պահպանումից մինչև փոխաբերական իմաստափոխու-
թյուն: Տերմինաբանության հասկացական զարգացման համար օրինակ են սո-
նդվում Ֆրանսերենը, գերմաներենը, իտալերենը:

4. Նորաբանությունների մեծագույն մասը պատճենումներ են, մնացած
փոքր մասը ինքնահար բառեր: Ընդօրինակման համար հիմք են ծառայում
գիտական լատիներենը, գերմաներենը, ֆրանսերենը և այլ լեզուներ, նույն-
իսկ թուրքերենը: Կարիքի դեպքում օգտագործվում է և քաղ լեզուների
ժողովրդախոսակցական, անգամ բարբառային բառապաշարը: Լեզուների մեջ
խտրություն չի դրվում. ըագմաթիվ լեզուների հմուտ հայ մշակները որո-
շում են տարբեր լեզուների մեջ այն իմաստային ձևերը, որոնք հայերե-
նին հարազատ կարող են լինել և դյուրին են հայացվում:

5. Գիտության լեզվից անվերապահորեն վտարվում են թուրք-պարսկական
նորագույն փոխառությունները: Եվորպական լեզուներից և գիտական լա-
տիներենից փոխառությունները կատարվում են մաքրամոլությունից և օ-
տարամոլությունից զիտական լեզուն զերծ պահելու ստողը սկզբունքով:
Փոխառու լեզվի և փոխառությունների հայացման եղանակների մասին ազա-
վին չկա միասնական սկզբունք. փոխառությունների մեծագույն մասը լա-
տիներենից է:

6. Գիտության լեզվի զարգացումը՝ գիտության լեզվի բովանդակության
ընդարձակումը և հասկացականի արտահայտության անընդհատ կատարելագոր-
ծումն է, թեև լեզվում դեռևս մեծ քանակ են կազմում զուգաձևերը:

Լ.Գ.ԹԵԼՑԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԲԱՐԴ
ՆԱԽԱՅԻՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՆԻՇՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՑ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

1. Ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող բարդ նախադասու-

թյունների ուղղումը համանիշ կառուցվածքների առատությունը պայմանավորված է այդ նշանակությունն ունեցող ըստդ նախադասությունների կառուցվածքային բազմազանությամբ: Արդի հայերենում ժամանակային հարաբերությունն արտահայտող համանիշ նախադասությունների թվի մեջ մտնում են բոլոր կարգի ըստդ կառուցվածքները՝ համադասական և ստորադասական տիպերն իրենց շաղկապվոր և անշաղկապ տեսակներով:

2. Բարդ նախադասությունների միջոցով արտահայտվող յուրաքանչյուր կոնկրետ ժամանակային հարաբերության /լիակատար և մասնակի համաժամանակություն, ժամանակային հաջորդում/ դեպքում պետք է առանձնացվի այդ հարաբերությունը դրսևորող համանիշ կառուցվածքների շարքը: Ընդ որում տվյալ նշանակությունն արտահայտող կառուցվածքների ամբողջական հարացույցից համանիշներն առանձնացնելու համար պետք է դիմել իմաստային դաշտի սկզբունքին: Դա հնարավորություն է տալիս ժամանակի նշանակությունն ունեցող բոլոր կառուցվածքները ըաշխել իմաստային երկու դաշտերի՝ ստորակցական և համանիշական դաշտերի միջև: Առաջինի մեջ մտնում են մասերի եղանակ-ժամանակային պլաններով տարբերվող կառուցվածքները, երկրորդի մեջ՝ եղանակ-ժամանակային նույն նկարագիրն ունեցող, սակայն նրբիմաստային և ոճական կիրառական տարբերություններ դրսևորող կառուցվածքներ, որոնք տարբեր են նաև մասերի կապակցման միջոցով: Երկու դեպքում էլ մասերի ըստակազմի նույնականությունը պարտադիր է:

3. Ժամանակային հարաբերություններն արտահայտող ըստդ նախադասությունների ստորակցական և համանիշական դաշտերի սահմանները մշտելուց հետո առանձնացվում են այդ դաշտերի գերիշխող /դոմինանտ/ սնդամները: Համանիշական դաշտի գերիշխող սնդամ է դիտվում այն կառուցվածքը, որն առկա է համարժեքությամբ, առանց լրացուցիչ իմաստային երանգների դրսևորում է ժամանակային տվյալ հարաբերությունը, ավելի հաճախակի է և ունի ոճական չեզոքություն: Արդի հայերենում ժամանակային հարաբերություններն արտահայտող ըստդ նախադասությունների յուրաքանչյուր համանիշական դաշտի համար գերիշխող սնդամ է համարվում երբ հարաբերական ըստով կապվող ստորադասական տիպի կառույցը:

4. Ըստ գերիշխող սնդամի հետ ունեցած իմաստային կապի սերտության, համանիշական դաշտի ներսում առանձնացվում են նույնանիշ և բուն համանիշ կառուցվածքներ: Այն նախադասությունները, որոնց մեջ սամասակի նշանակությունն առկա է երկրորդաբար, դիտվում են իբրև առաջիններին հարակից կառուցվածքներ, որոնք նրանց համանիշական դաշտի մեջ չեն մտնում:

Ա.Ռ. ԽՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԱՎ. ԽՍԱՀԱԿՅԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԵՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌՌԻՍԵՐԵՆ ՌԻ
ԳԵՐԿԱՆԵՐԵՆ ԹՄԲԳՄՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄՏԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒ-
ԵՌԻԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրման առարկան "Awetik Issahakjan. Der Glockenton der Karawane. Berlin, 1980" մոդովածուի մեջ ամփոփված քանաստեղծություններն են: Կերմանացի թարգմանիչը ձեռքի տակ ունեցել է ուսաներենից կատարված առղացի թարգմանությունները:

Ամենին շնամացնելով Ավ. Խասակյանի ստեղծագործությունը ուսաներենից իմացնելու համար շատ չափը թափած ուսանողների շարքում, հարկ է նշել, որ նրա թարգմանությունները զուրկ չեն նաև թեթևություններից, որոնք առավել ակնհայտ են դառնում այն դեպքում, երբ ուսաներեն թարգմանությունն իր հերթին բնագիր է ծառայում ստեղծագործությունը մի այլ լեզվով թարգմանելու համար: Այս հեռանկարով հայերեն արտահայտված միտքը հստակ է օտար, սովոր դեպքում՝ գերմանացի ընթերցողին միջնորդ՝ բուսաց լեզվի մաղով մաղվելուց հետո, ուսանել և նման թարգմանությունների գեղարվեստական արժեքի մասին խոսելը քակահանքի դժվար է: Երկու լեզուներով կատարված մի երկի թարգմանությունները համարելիս սկսելի բացահայտ են դառնում իմաստային աղստումները, իրազեկման ամբողջական կամ մասնակի կորուստը, բնագրի լեզվական միջոցների ոչ հաջող փոխարինումը թարգմանության լեզվի միջոցներով, քակմամաս քառի նշանակության սխալ ընթերցումները:

Առանձին ուշադրություն է պահանջում այսպես կոչված առանցքային՝ հիմնական իմաստային ծանրաբեռնվածությունը կրող քառերի և արտահայտությունների թարգմանությունը: Նման միավորներ թարգմանելիս պետք է հաշվի առնել ինչպես դրանց արժույթը նաև լեզվական կոտեքստում, այսինքն՝ կոնկրետ ստեղծագործության տեքստում, այսպես էլ լայն կոտեքստում՝ քանաստեղծի ամբողջ ըստապաշարի մեջ:

Բառի քարծր արժույթի հատկանիշներից մեկը կարելի է համարել քառի համախանությունը: Հաջող թարգմանության համար կարևոր է նաև թարգմանող հեղինակի աշխարհընկալման և գեղարվեստական միջոցների ուսումնասիրությունը: Այսպես, չորինակ, ,Օտար, ամայի մամփեքի վրա...,, քանաստեղծության թեման քանաստեղծի ու հայրենիքի փոխարաքերության թեման է: Հաշվի առնելով քանաստեղծությունը զրելու ժամանակը և այն հարաբերակցելով Խասակյանի կյանքում եղած կոնկրետ իրադարձությունների հետ, կարելի է ասել, որ երկի առանցքային արտահայտությունը ,Օտար, ամայի մամփեքի վրա...,, առկա է: Բանաստեղծության համար այս առող կարող է յուրահատուկ վերնագիր լինել: Դեռ ավելին. այն կարելի

է հասակյանի ստեղծագործութեան որոշակի ժամասկաշրջանի հիմնական միտքը համարել: Այս տողի նշանակութիւնն արտահայտվում է նաև նրանով, որ այն սեփոփոխ կերպով կրկնվում է վերջին տան մեջ: Նման արտահայտութիւնները թարգմանելիս անհրաժեշտ է լինել չափազանց հոգաժար և խստապահանջ: Յուրաքանչյուր իմաստակիր միավորի համար պետք է զոնել լիարժեք թարգմանութիւն՝ միաժամանակ հաշվի առնելով այն բոլոր երանգավորումները, այն ապրումները, որոնք ստիպել են հեղինակին հենց այդպիսի ծնով արտահայտվելու: Նման արտահայտութիւններ թարգմանելիս հարկավոր է հաշվի առնել լեզվական և արտալեզվական գործոնների ամբողջութիւնը:

Ասկայն վերլուծվող ըստստեղծութիւնները միշտ չէ, որ ըսվարարում են այդ պահանջները: Բանաստեղծութեան առաջին երկու տողերը թարգմանված են հեռւայլ կերպ.

Омар, амаји մամփեքի վըրա

իմ քարավանս մեղմ կը դողանջեմ

/Ավ. Խասակյան/

Караван мой брэнчит и плетется

Средь чужих и безлюдных песков /Ա.Բլոկ/

Schwer schleppt meine Karawane

Durch endlose Wüsten sich

/Ա.Բոստրյոմ/

Ինչպես տեսնում ենք ուսերեսում առաջին տողի դիմաց ունենք ПО ЧУЖИМ И БЕЗЛЮДНЫМ ПЕСКАМ: Այս փոխարինումը անհաշող է, նախ, որովհետև ПЕСКИ ըստի համեմատությամբ ,,Օմափեք,, հասկացութիւնը ավելի լայն իմաստ ունի, երկրորդ, այս կոնտեքստում այն ունի խորհրդանշական մեծ նշանակութիւն, որը ПЕСКИ ըստով փոխարինելիս շեշտակիորեն նվազում է, եթե ոչ կորչում:

,,Ղողանջել,, քայլը, որը միաժամանակ ունի ,,ժայն հանել,, և ,,սուշ գնալ,, իմաստները, Բլոկը թարգմանել է երկու՝ брэнчатъ և плетисъ քայլով: Եթե համեմատվող քայլերը դիմեն ըստադրիչային մեթոդի տեսանկյունից, ապա կարելի է նկատել, որ ,,մեղմ կը դողանջեմ,, արտահայտութեան մեջ առկա է ,,հոմեի,, իմաստը, որ ըստակայում է брэнчатъ քայլի մեջ:

Ինչ վերաբերում է գերմաներեն թարգմանութեանը, ապա այստեղ խախտումներն ավելի էական են: Վերոհիշյալ տողը թարգմանված է durch endlose Wüsten - անձայր ավազներով, իսկ ,,դողանջելը,, պահպանել է միայն իր ,,սուշ գնալ,, իմաստը:

Այս նույն տողը սեփոփոխ կրկնվում է վերջին տան մեջ: Բլոկն այն թարգմանել է որպես в непродную безлюдную степь, իսկ Ա.Բոստրյոմը,

Նրան հեռանելով՝ in das fremde Dunkel - դեպի օտար խավարը, ։
Իրուս և զերմանացի Թարգմանիչների՝ Նույն արտահայտությունը I և IV
տներում տարբեր կերպ Թարգմանելու փաստը նվազեցնում է նրա, որպես
քանստեղծության հիմնական մտքի արտահայտությունը, ուստի և սղջա-
տացնում է սմբողջ ստեղծագործությունը:

Ա.Ե.ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀԱՅՏԱՆԱԴԱՐՁԻ ՀԵՏԵՐԸ ՀԱՅ ԲԱՐՔԱՌՆԵՐՈՒՄ

1. Չայնավորների այն հերթագայությունները, որոնք չեն բացատր-
վում բարբառների ընդդեմ հնչյունափոխական օրինաչափություններով,
պեսք է համարել նախադասության շրջանում գոյություն ունեցած տարբեր
ժայնավորումների արտահայտություն: Այդ ժայնավորումները կարող են
հնդեվրոպական ժայնադարձի շարունակությունը լինել, ըսյց կարող են
նաև պայմանավորված լինել այլ գործոններով /փոխառություն տարբեր սղջ-
յուններից, առշերտային, ենթաշերտային ազդեցություններ, հնագույն
օրինաչափություններ և այլն/:

2. Արդի հայ բարբառներում հին ժայնադարձի հետքերը պարզելու ուղ-
ղությամբ հայագիտության մեջ որոշակի աշխատանք է կատարված, որը եր-
բմյն զերծ չէ Թերություններից: Դրանք մասնավորապես արտահայտվում են
բարբառներում պատմական հնչյունափոխությունների և համեմատական բար-
բառագիտության տվյալների ոչ լրիվ ընդգրկման ու հաշվառման մեջ: Այս-
պես, սկսած Հ.Ամատյանից Դարբասդի բարբառի պերիէլ /գրք.բորբոքել/
բառը համարվում է հնդեվրոպական ժայնադարձի միջին սատիժանի անմիջա-
կան շարունակություն: Ուշագործ քննությունը ցույց է տալիս, որ u > է
հնչյունափոխությունը /հմտ. u > վրէ/ գրաբարյան e-ին նախորդող դիր-
քում օրինաչափ է բարբառի համար /քողկ > պէիկ, բոռ > պէռնը, բոխի >
պէիի, քոքիկ > պէպէկ¹, բորբոռ > փորիէշնը/: Ինչպէս առհասարակ հնա-
քանությունների, այնպես էլ հին ժայնավորումների որոշման ժամանակ
անհրաժեշտ է հաշվի առնել տարբեր խոսվածքների /բարբառների/ տվյալնե-
րը: Միայն մեկ քարբառի /տոպել ևս մեկ խոսվածքի/ փաստերի վրա հիմ-
նվելով հնարավոր չէ վառահորեն պնդել նրանց հնաքանություն լինելը:

3. Զեկուցման մեջ բերվում են ժայնադարձով բառերի ըսվականաչափ
օրինակներ, որոնք խաբավորում ենը նկատի ունենալով նրանց ծագումը,
ժայնավորման աստիճանները: ածականներով կամ հին ածանցներով օժաղ-
ված լինելը, այլ կարգի հնչյունական երևույթներով ուղեկցվելը և այլն

Ծ.Ռ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՑԱՆ

ՍՏՈՒԳԱՐԱՆԱԿԱՆ ԺԵԳՐՏՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ

1. ՀԱՄԱՐՈՒՄՆԻ , , ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐՄԱՆԸ , , ԹԵ՛ ԱՐԵՂՉՈՒՄԸ ՎԵՐԵՐԹԵՆ Լ ԹԵ՛ ԻՐ ԱՌԱՆՃԻՆ ԲԱՌԱՐՈՎԱԾՆԵՐՈՎ , ՂԵՄԱԿԱՆ ՄԵՆ ԲԱՐԵԽՂՈՒԹՅԱՐՄԸ ՄԱՌԱՆԳՎԱԾ ՆՅՈՒԹՈՎ ԿԱՆԽԱԿԱՆ ԻՈՂ Է ԱՌԵՂԾՈՒՄ ԱՌԱՂԱՐՄԱԿԱՆ ՆՈՐ ԲԱՅԼԵՐԻ ԴՄԱՐ :

2. ՀԱՅ . ԱՂՈՒՆ , , ԱՂԱԼԻՔ ԳՈՐԵՆ , , ԲԱՌԸ , ՈՐՆ ԱԿՆԴԱՅՈՐԵՆ ԼԻՆՈՒՄ Է ԱՂԱԼ ԲԱՅԱԿԱՆ ԱՐՄԱՏԻՔ , ԲԱՌԱԿԱՎԱԿԱՆ ԲԱԳՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՐՈՂ Է ԱՌԱՆԱԼ ԻՈՒՆԱՐԵՆ ՀՂԵՍՐՕՎ , , ԱԼՅՈՒՐ , , ԲԱՌԻ ԹԵՐ ԻՈՒՎԱԿԻՄՔԻ՝ ՀԻԼԵԼԸ ԻՆՏ ՂՈՒՂԱՂՐՄԱՆ ՄԻՋՈԳՈՎ :

3. ՀԱՅ . ԹԻ - ԻՈՒՆ . ՊԻՇՕՎ ԲԱՌԵՐԻ ԾԱՂՈՒՄԱՐՄԱԿԱՆ ՆՈՒՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՐԵԼԻ Է ԴԱՄԱՏԱԿԱՆ ԱՂ ԲԱՌԵՐԸ ԻՆՂԵՎՐՈՎԱԿԱՆ ԲԵՇ - ԱՐՄԱՏԻՆ ԴԱՆՂԵՆԵԼՈՎ :

4. ՀԱՅ . ԱԼԺ ԲԱՌԻՆ ՄԱՄԻՋԱԿԱՆ ՆՈՒՅՆԱՐՄԱՆՈՒԹՅԱՐՄԸ ԿԱՎՈՒՄ Է ԻՈՒՆ . ՕՎԻՇ ԲԱՌԸ : ԱՅԱ ՆՈՒՅՆԱՐՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԴԻՄԱՎՈՒՄ Է ՀԱՔԱԳԱՆՔ ԻՆՔՆԱՏԻՎ . ԲԱՌԱՄԱՏԵՂԾՄԱՆ ՎՐԱ , ՈՐԸ ԴԱՅԵՐԵՆԻՔ ՈՒ ԻՈՒՆԱՐԵՆԻՔ ԴՈՒՐԱ ՀԻ ԱՐԱՐԱԾՎՈՒՄ :

5. ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԱՌԱՂԱՐՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԵԿ ԱՆՂԱՄ ԼԱ ԴԱՄԱՏԱՌՈՒՄ ԵՆ ԴԱՅԵՐԵՆԻ Լ ԻՈՒՆԱՐԵՆԻ ԱՐԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՐԵՄ ԱՂԵՐԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՄԵՐ ՈՒՆՔԱՄԱՅԱՆ ԿԱՏԿԵՐԱԳՈՒՄՆԵՐԸ :

Ռ. ՄԵԼԻՔԱՆԹՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԻ ԻՄԱՍ - ՏԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒԹՎԱԾՔԸ

/ ԶՈՒՂԱՂՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ

ՎԵՐՈՐԸ /

1. ՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԸ ԿԱՐԵԼԻ Է ԲՆՈՐՈՉԵԼ ՈՐԱԿԱՆ ԱՅՆԱԿԻՍԻ ԲԱՅԵՐ , ՈՐՈՆՔ ԽՆՂԻՐԸ ՕԵՅԵԿԱ-ԼԵՂՎԻ ԱՅԱ ԿԱՄ ԱՅՆ ԴԱՄԱՎԱԾՆ Է Լ ՄԻԱՅՆ ՄԻՋՆՈՐԴԱՎՐՎԱԾ ԺՆՈՎ՝ ԱՂ ԴԱՄԱՎԱԾԻ ԱՐԱՄԱՅԱՄԱԾ ԱՐԱՄԱԼԵՂՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ : ԱՂ ԲԱՅԵՐԸ ԿԱՏԿԱՆՈՒՄ ԵՆ ԼԵՂՎԻ ԱՅՆ ՉԵՐՏԻՆ , ՈՐԻ ԱՐԱՐԵՐԸ ՈՂ ՄԻԱՅՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԼՈՒՅՆԵՐԻ ՆՇԱՆՆԵՐ ԵՆ , ԱՅԼԸ ԾԱՌԱՅՈՒՄ ԵՆ ՈՐԱԿԱՆ ԱՂ ՆՇԱՆՆԵՐԻ ՆՇԱՆՆԵՐ , ՈՒՄԱԻ ՄԻԱՎՐՈՎՈՒՄ ԵՆ ՄԵՄԱԼԵՂՎԱԿԱՆ ԻՄԱՄԱՌԱՅԻ ԱՌԱՅՈՒԹՅԱՐՄԸ :

2. ՄԵՄԱԼԵՂՎԱԿԱՆ ՂՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՎԱԾ Է ՈՂ ՄԻԱՅՆ ԴԱՂՈՐԴԱԿԱՆ ԻՐԱՂՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱՂԻՆՆԵՐԻՔ ՄԵԼԻ՝ ԼԵՂՎԱԿԱՆ ԿՈՂԻ ԻՆՏ /ԻՆՂԱԿԱՆ

համարում է Ռ.Յակոբսոնը/, այլև հարաբերակցվում է այդ իրադրություն՝ Յակոբսոնի նշած մյուս թաղաքիչների հետ, ուստի հաղորդակցական քայերը ընդգրկում են հաղորդակցական իրադրությունն ամբողջությամբ և խմբավորվում ըստ այդ իրադրության կառուցվածքի:

3. Հաղորդակցական քայերը ինչպես Ֆրանսերենում, այնպես էլ հայերենում դասակարգենք ա/ըստ քայական արժույթայնության ընույթի ու արտահայտության եղանակների, ինչպես նաև ըստ խորքային և մակերեսային իմաստային կառուցվածքների փոխհարաբերության, ք/ըստ հաղորդակցման մասնակիցների /սուբյեկտիվ գործոն/ սկտիվության ուղղվածության /կողմ նորոշում դեպի հաղորդողի կամ ընդունողի կատարած գործողությունը, նաև դեպի նրանց փոխգործողությունը/, գ/ըստ հաղորդակցման օբյեկտիվ գործոնի ուղղվածության /ներլեզվական, արտալեզվական և ներլեզվական-արտալեզվական/:

4. Հաղորդակցական քայերը /և քայախմբերը/, խոսքային մակարդակում ներկայանալով որպես լեզվական մի ընդհանուր յթ /ուսիվերաալիա/ հայերենում և Ֆրանսերենում, ընդհանուր առմամբ, ունեն նույնական իմաստային /իմաստույթային/ կառուցվածք. նրանց տարբերություններն իհայտ են զալիս մակերեսային մակարդակում՝ կապված արտահայտության այս կամ այն եղանակի ընտրության հետ:

Բ.Ս.ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

Հին ՎՐԱՅԵՐԵՆԻ ՌԻՂԱԿԱՆ-ԱՆԿԱՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՌԻ
ԿՈՉԱԿԱՆ ԵՎ ԳՐԱԲԱՐԻ ՌԻՂԱԿԱՆ ՌԻ ՀԱՅՑԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎ-
ՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՌԻԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶՈՒԳԱԳՐԱԿԱՆ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

/, ,նոր կտակարանի, , նյուրի հիման վրա/

Հիմնվելով հայ և վրաց ըբրակաագիտության մեջ ընդունված գրաքարի ու հին վրացերենի հոլովների կիրառությունների դասակարգման վրա և որպես ուսումնասիրության նյուր օգտագործելով , ,նոր կտակարանի, , համապատասխան թարգմանությունները, փործ է արվում 1/ վերոհիշյալ հոլովների գործառության կոնկրետ օրինակների միջոցով առ նրանց աիպքանական քնութագիրը և 2/ որոշել, թե ինչպիսի հաականիշներով են քնութագրվում այդ հոլովները:

1/ Քննության են առնվում միայն գոյական անունների հոլովական կիրառությունները:

Ըստ շարահյուսական գործառության հին վրացերենի ուղղական-սովա-

նական հոլովը հանդես է գալիս որպես ենթակա, ուղիղ խնդիր, ստորոգելիական վերադիր, ժամանակի ձևողութայն պարագա, կոչական:

Պատմական հոլովով դրվում է ենթական, որը հանդես է գալիս միայն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմված քայ-ստորոգյալի հետ:

Կոչականի կիրառությամբ հանդես են գալիս հին վրացերենի ըուև կոչականն ու ուղղական-անվանականը:

Գրաբարում ուղղականը հանդես է գալիս որպես ենթակա, ստորոգելիական վերադիր, կոչական. ուղիղ խնդրի ու ժամանակի ձևողութայն պարագայի պաշտոնով հանդես է գալիս հայցականը:

Վերոհիշյալ հոլովների կիրառությունների զուգադրությունից հետևվում է, որ ա/ հին վրացերենի նշված հոլովներն ու գրաբարի ուղղականն իրենց հիմնական գործառական սրժեքով տիպաբանորեն համընկնում են /ենթակա/, ստորոգելիական վերադիր, կոչական/:

բ/ էական գործառական տարբերությունը /հին վրացերենի ուղղական-անվանական և գրաբարի հայցականը ուղիղ խնդիր /պատմանվորված է հին վրացերենի քայի բազմադիմայնությամբ, որն ստաշանում է ըարթվելյան լեզուներին հատուկ նախադասության տարբեր կառուցվածքային տիպեր /անվանական, էրգատիվ, դատիվային/:

2. Հին վրացերենի ու գրաբարի վերոհիշյալ հոլովներին ընդորոշ հատկանիշները տարբերակելու համար օգտագործում ենք ժամանակակից հայերենի հոլովների համար Գ. Զահուկյանի կողմից ստաշարկված սկզբունքը: Ինչպես ժամանակակից հայերենի, այնպես էլ գրաբարի ուղղականը, հայցականն ու կոչականը ընդլայնվում են հետևյալ հատկանիշներով /տղյուսակ 1/:

Աղյուսակ 1

Տարբերակիչ հատկանիշներ	Հոլովական միավորներ /անփոփոխականն ու փոփոխականներ/		
	Ուղղական	Հայցական	Կոչական
Լիանգսլություն	+	+	-
Մեկնակետայնություն	+	-	-
Հանգսկետայնություն	-	+	-
Արտահայտողայնություն	-	-	+

Միևնույն հատկանիշներով հին վրացերենի ուղղական-անվանական, պատմական ու կոչական հոլովների ընդլայնումը տալու համար անհրաժեշտ է տարբերակել պատմական հոլովին ընդորոշ հատկանիշը. այն է՝ ներգործողայնություն /ժամանակային սահմանափակություն/ , այսինքն, պատմական հոլովով դրված ենթական պահանջում է անցյալ կատարյալի հիմքից կազմված դիմավոր ըսյ: Կատարվի երկրորդ սղյուսակը.

Աղյուսակ 2

Տարբերակիչ հատկանիշներ	Հոլովական միավորներ /անփոփոխականեր և փոփոխականեր		
	Ուղղական-անվանական	Պատմական	Կոչական
Լիածավալություն	+	+	-
Ներգործողայնություն /ժամանակային սահմանափակություն/	-	+	-
Մեկնակեացություն	+	+	-
Հանգակեացություն	+	-	-
Արտահաղորդայնություն	+	-	+

Առաջին և երկրորդ սղյուսակների համեմատությունից պարզվում է, որ հին վրացերենի ուղղական-անվանական, պատմական, կոչական և զրաբարի ուղղական, հայցական հոլովները ընդլայնվում են լիածավալություն, մեկնակեացություն, հանգակեացություն, արտահաղորդայնություն հատկանիշներով, այն տարբերությամբ, սակայն, որ հին վրացերենի պատմական լիածավալությունից ու մեկնակեացությունից ըսցի ընդլայնվում է նաև ներգործողայնությամբ /ժամանակային սահմանափակությամբ/, իսկ ուղղական-անվանականը լիածավալությունից ու մեկնակեացությունից ըսցի՝ նաև հանգակեացությամբ ու արտահաղորդայնությամբ:

Ն.Փ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՎԵԼԱԿԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԱՐՎԵՐԸ

1. Հավելական կապակցություններն ամենից առաջ ընդլայնվում են իրենց իմաստային և ճերմկանական մի շարք հատկանիշներով: Սակայն

դրանց համակողմանի ուսումնասիրություն համար շատ կարևոր է ոչ միայն իմաստային, քերականական, այլև ոճական առանձնահատկությունների հաշվառումը, քանի որ շարահյուսական միավորների կապակցման հավելական տեսակը նաև ոճական յուրահատուկ հնարանք է:

2. Հավելական շաղկապների և կապակցությունների, դրանց տարբեր տեսակների ոճական սրժեքները, դրանց առաջացման և հարստացման ընթացքը, դրանց քննությունը՝ լեզվի զարգացման տարբեր փուլերի հետ կապված, այդ շաղկապների ու կապակցությունների ոճական տարբեր հատկանիշների բացահայտումը ըստ լեզվի զործառական տարբեր ոճերի, դրանց կողմից ինչպես լեզվաոճական ընդհանուր գծերի, օրինաչափությունների, այնպես էլ միայն իրենց բնորոշ առանձնահատկությունների դրսևորումները և այլն՝ մահ հարցեր, որոնք բավականաչափ առատ նյութ են արամադրել ոճաբանական տեսանկյունով հավելական կապակցությունների քննության համար:

3. Բազմազան են հավելական կապակցությունների ոճական դրսևորումները՝ սկսած կրկնությունների միջոցով հավելումների հաջորդական շղթաներ կազմելուց, իմաստային, ոճական ամենատարբեր նրբերանգներ արտահայտելուց մինչև երկխոսություններ, պատկերի, նկարագրության ամբողջացումներ, մինչև հեռադրական հարցում ու երգիծական երանգի դրսևորումներ և այլն:

4. Ժամանակակից հայերենում հավելական կապակցությունները զործուն են ոչ միայն որպես շարահյուսական միավորումների միացման միջոցներ, այլև ունեն ոճական ամենատարբեր սրժեքներ ու նշանակություններ:

Ա.Վ.ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ

ԱԶՆԱԲԵՐԴԻ /ՎԱՏՈՑ ՁՈՐԻ/ ԽՈՎԱԾՔԻ ՀԱՅՏՈՒՆԱՀԱՆՁՈՒՅԹԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏ ԿՈՒՅՑՈՒՆՆԵՐԸ

Ուսումնասիրված են պատմական վայոց ձորի խոսվածքի հնչյունահնչույթային հատկանիշները նախիջևանի ԽՍՀ Ազնաբերդ գյուղի խոսվածքի նյութերի հիման վրա:

Հնչյունափոխության օրինաչափությունները ներկայացված են մաթեմատիկական քանադաների և ալգորիթմների տեսքով:

Խոսվածքում ձայնավորները հիմնականում սնփոփոխ են մնացել: Համապատասխան ձայնավորը քայնացել է / $a > \tilde{a}$ /, Ամառյանի օրենքը գործում է մասնակիորեն: Ոչ մեծ համախառնումայն ձայնավորները վերածվել են ը - ի կամ ընկել են:

Բոլոր երկբարձսոները վերածվել են պարզ ճայնավորների /այ > է, աւ > օ, եւ > է, իւ > ի, ոյ > ի /:

Ձայնեղ-պայթականները և կիսաշփականները քառասկզբում խլացել են, իսկ քառամիջում և քառավերջում՝ խուլ պայթականները և կիսաշփականները ճայնեղացել են:

Շնչեղ խուլները, շփականներն ու ճայնորդները հիմնականում մնացել են անփոփոխ:

Գ, կ, ք ետևալեզվայինները, որպես կանոն, է, իս, օ, ու ճայնավոր-ներինց սոսջ վերածվել են իրենց քմային տարբերակներին:

Հնչյունական շղթայում նկատվում են բազմաշների ճայնեղացում, խլացում, պարզեցում, սուլականների վերածում շփականների:

Ա. Կ. ԶԱԼԱՆԹԱՐ

ՍՈՒՐՅԵԿՏԻՎ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆ ԲՍՈՒՐԱՐԱՆՆ ԻՐԻԵՎ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆ ԲՍՈՒՐԱՐԱՆԻ ՆՈՐ ՏԻՊ

1. Բառագիտական քանակական հետազոտությունների հիման վրա ներկայումս ձևավորվել է մի ուղղություն, որն ուսումնասիրում է այն կամ այն լեզվի քառույթների զործածության համախանութությունը: Միջին հաշվով երկու հարից մինչև մեկ միլիոն քառազործածության տեքստերի պատահական ընտրությամբ որոշվում է քառային միավորների համախանութությունը, զրանք դասավորվում են ըստ այդմ, հանդես գալով որպես ընդհանուր կամ ուսումնական բնույթի համախանութայն ցուցակներ /բառարաններ/, որոնցում նշվում է յուրաքանչյուր քառային միավորի համախանութայն զործակիցը:

2. Համախան քառարաններ կազմելու փորձը ցույց է տվել, որ քառային միավորների համախանութությունն ուղղակիորեն կախած է քննվող տեքստի թեմատիկայից: Ընտրությունը նույնիսկ միլիոն քառի սահմաններում հնարավորություն չի ընձեռում բառապաշարում բացարձակ օրինաչափություններ հայտնաբերելու: Առավել համախան քառերի միայն սոսջին հարյուրյակն է որոշ չափով համընկնում ընդհանուր բնույթի քառարաններում: Այդ պատճառով համախան քառարանները չեն արդարացնում ինչպես տեսաբանների, այնպես էլ կիրառական գիտակարգերի ներկայացուցիչների սպասելիքները:

3. Տեսականորեն և զործնականում առավել մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում այն աշխատանքները, որոնք քննում են սուբյեկտիվ քառարանները: Փրանսերեն քառերի սուբյեկտիվ համախանութայնը վերաբերող 20

Գ.Գուզենեյմի, Ի.Միշեայի, Պ.Ռիվսըր և Ա.Սովածեի, իսկ ռուսերենի վերաբերյալ՝ Ռ.Մ. Ֆրուսկինայի և Ա.Պ.Վասիլևիչի հետազոտությունները ցույց են տվել, որ լեզվակիրներն ի վիճակի են բառերը դասակարգելու ըստ իրենց խոսքում դրանց հանդիպման համախափանության, ընդ որում, բառերի սուբյեկտիվ համախափանությունը հիմնականում համապատասխանում է տեքստի հիման վրա որոշված համախափանությանը: Բացառություն են կազմում այդ հետազոտություններում, առօրյա զործածական,, համարվող բառերը:

4. Մենք ճեռնարկել ենք հայ-ռուսերեն երկլեզվակիրների սուբյեկտիվ բառապաշարի ուսումնասիրությունը: Հետազոտություններն անհատական-խմբային ընդլայն են կրում: Դրանք թույլ են տվել պարզելու, որ լեզուն մոտավորապես նույն չափով տիրապետող առանձին փորձարկողներից ստացված տվյալներով կարելի է կազմել սուբյեկտիվ համախափան բառարան: Այդպիսի բառարանը, հարթեցնելով անհատական տարբերությունները, ցույց է տալիս իդեոլեկտի զարգացման օրինաչափությունները, բառապաշարի աճի դինամիկան, նրա բաղադրիչ տարրերի կառուցվածքը:

5. Այդպիսի բառարան կազմելը պահանջում է հարցվողների մանրակրկիտ ու խնամքով ընտրություն: Ընդ որում, հարցվողները պետք է լեզուն սովորած լինեն կենցաղային հաղորդակցման միջոցով:

6. Մենք այս եղանակով կազմել ենք հայերենի սուբյեկտիվ բառարան, որն ընդգրկում է մոտ երեք հազար միավոր: Տվյալ դեպքում առավել համախափան բառերի հիմնական զանգվածն առանձնացվել է առանց ներքին դասակարգման:

7. Այժմ մենք կազմում ենք ռուսերենի սուբյեկտիվ համախափան բառարան, օգտագործելով սխիտի դասակարգման մեթոդը: Բառարանում միավորների անհատական համախափանության ցուցանիշներն են՝ իրականացման գործակիցը /Գի/ ու հրատապության գործակիցը /Գհ/, որոնք կախված են բառերի համախափանության քաջահայտման մասնավոր եղանակներից:

СИНТАКСИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СТРОФ В ПОЭМЕ КАЛИДАСЫ "ОБЛАКО-ВЕСТНИК" И ИХ СТИЛИСТИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ

Многие строфы в поэме "Облако-вестник" великого древнеиндийского поэта и драматурга IV-V вв. Калидасы являются синтаксическими синонимами, выполняют одинаковую коммуникативную функцию. По этой функции мы объединяем строфы в отдельные группы и одновременно выявляем стилистико-семантическую роль каждой группы. Рассматриваются только строфы замкнутой структуры, которые состоят из одного (или более) предложения, которые завершаются вместе с окончанием строфы. Выделяются следующие группы строф:

1. Строфы, коммуникативная функция (цель построения) которых - определение ключевого слова.

Строфы этой группы (25 строф) употребляются тогда, когда поэт стремится с разных сторон и достаточно полно охарактеризовать предмет, выраженный ключевым словом строфы; словом, на которое падает наибольшая степень коммуникативной нагрузки. Этим словом в основном выражаются новый пункт назначения облака или новый предмет, с которым оно встретится. Для определения ключевого слова употребляются бахуврихиальные (или равноценные им определительно-причастные) обороты в составе простого предложения, или же определительные придаточные в составе сложного предложения.

2. Строфы, цель построения которых - выражение двух или более последовательных действий, одно из которых главное, а остальные подчинены ему.

Эти строфы (11) - простые предложения, в состав которых входят один/несколько деепричастных или причастных оборотов. Они употребляются, когда коммуникативной целью строфы является не определение ключевого слова, а передача нескольких последовательных действий агенса, которые и составляют информативный центр строфы. Такие двигательные вставки обеспечивают связь отдельных эпизодов, микротем.

3. Строфы-сравнения (цель построения которых - составление сравнения).

В этих строфах (5 строф) агентс (облако) взаимодействует с новым пунктом назначения (горой или рекой); в результате возникает прекрасная картина природы, дающая толчок для создания

сравнения. Во всех случаях сравнения основаны на контрасте темных и светлых тонов. Прекрасная картина природы призвана восхитить богов, благодаря чему облако оказывает услугу и зарабатывает заслугу перед богами (приноса). Эти строфы или простые предложения, начинающиеся абсолютным докативом (или дееспричастным оборотом), или же сложное предложение с придаточным условием в первом двустийии. Все строфы завершаются сравнительным оборотом в последней строке.

4. Строфы, коммуникативная функция которых-соблазнение или предостережение адресата (облака).

Строфы этой группы (12 строф) или представляют собой а) сложносочиненные/отдельные предложения, между частями которых/между которыми отношения вывода, или б) сложносочиненные/отдельные предложения, между частями которых/между которыми отношения обосновывающего пояснения. Частое их употребление связано с психологическим подтекстом поэмы. Герой поэмы стремится соблазнить облако прекрасными картинами природы, чтобы побудить его двинуться в путь, совершить те или иные действия. Именно поэтому [строфы подгруппы (а)] он сначала описывает то, что может соблазнить, привлечь облако, а во второй части, в качестве вывода, побуждает облако совершить желаемые действия. Или же, наоборот, [подгруппа (б)] сначала побуждает к действию, а во второй части строфы поясняет побудительную причину.

5. Строфы с дирическими и морализующе-философскими отступлениями и строфы-размышления.

В эту группу входят строфы с разнообразной синтаксической структурой (21 строфа). Общий признак этих строф - это отступление во второй части строфы от нити повествования в виде обобщающего вывода, которое часто вырастает в афоризм. В сущности, целью построения этих строф является выражение в последней строке или двустийии эмоционально или философски насыщенной мысли-отступления. В некоторых случаях размышление-обобщение занимает все четверостишие. И хотя эти вводные рассуждения ничего как будто не добавляют к сюжетной канве, но для раскрытия идейно-художественной целенаправленности поэмы играют важнейшую роль.

Эти строфы состоят из сложных/отдельных предложений, между частями которых/между которыми противительные. присоединитель-

ные отношения, отношения обоснования и др.

6. Строфы, коммуникативная цель которых-уговаривание и обольщение облака.

Строфы этой группы (4 строфы) имеют разнообразную синтаксическую структуру и описывают следующие друг за другом действия одного и того же/разных агентов или же предикативные части объединены общностью временного значения. Строфам присуща песенность, синтаксическая симметрия, внутренний ритм, которые способствуют уговариванию и заедобиванию облака. Они состоят из сложносочиненных/отдельных предложений, между частями которых/между которыми отношения соединительного перечисления.

7. Единичные синтаксические-коммуникативные типы, строфы-одиночки.

Их всего несколько (8 строф).

Таким образом большая часть строф поэмы по выполняемой ими коммуникативной функции объединяется в несколько групп. Строф-одиночек не много. Это объясняется всем композиционным строем поэмы, единством повествования (фактически вся поэма-речь героя, обращенная к облаку), повторяемостью ситуаций (особенно в описании путешествия облака). Но частое употребление синонимичных строф сопровождается стремлением автора максимально использовать возможности языка в создании разнообразия синтаксических конструкций. Это ясно видно из анализа структуры строф, структурных формул и приводимых таблиц. "Облако-вестник"-лирическая поэма, чье содержание может уместиться в двух предложениях. Повторяемость ситуаций могла бы привести к монотонности, если бы не один из основополагающих принципов, на котором строится поэма - принцип многообразия в единстве.

Т.И.ГВАНЦЕЛАДЗЕ

ПРЕФИКСАЦИЯ ОТРИЦАНИЯ В ГЛАГОЛАХ АБХАЗСКОГО И АБАЗИНСКОГО ЯЗЫКОВ

(Опыт объяснения случаев отклонения от правил)

1. В абхазском и абазинском языках категория отрицания выражается органически-аффиксом *m*, который, в зависимости от разных факторов, является то суффиксом, то - префиксом. В первом случае он встречается во всех формах статических глаголов,

в финитных образованиях настоящего, будущего I, II, прошедшего несов. времен динамических глаголов, а во втором случае - в группе времен аориста финитных образований изъявительного наклонения, во всех временах инфинитных образований и в формах разных наклонений. В последних префикс *m*, как правило, стоит непосредственно перед корнем глагола (К.В.Ломтадзе).

2. В абхазских и абазинских текстах встречаются случаи отклонений, когда префикс отрицания *m-* стоит не перед корнем, а перед всей глагольной основой (после классно-личных показателей). Факты такой перестановки форманта *m* имеют место: в некоторых абхазско-абазинских сложно-составных глаголах с локативными или направительными превербам; в абазинских отыменных динамических глаголах, образованных с помощью суффикса преврертельности *-ха*; в формах взаимности некоторых абхазских глаголов; в формах каузатива. В большинстве случаев в тех же текстах встречаются и исходные формы.

3. Имеются основания для объяснения случаев этой перестановки префикса отрицания следующими причинами: а) местонахождением классно-личных аффиксов (во всех случаях); б) непереходностью глаголов (глаголы с превербами и отыменные глаголы); в) аналогией с первичными динамическими глаголами (в отыменных глаголах); г) слиянием двух префиксов в категории взаимности; д) местонахождением префикса каузатива *г-*.

Р.В.МАДОЯН

ЗАКОН ШЕСТИ СТУПЕНЕЙ В СЕМАНТИКЕ

1. В середине XIX в. шотландский философ У.Гамильтон обратил внимание на одну интересную особенность человеческой памяти: "Если вы бросите на пол горсть шариков - писал он, - то обнаружите, что трудно сразу охватить взглядом больше шести, максимум семи шариков без ошибки". Примерно к аналогичному выводу уже в наши дни пришел Дж.Миллер: "Мы способны не считая воспринять около шести точек без ошибки; при превышении этого числа ошибки становятся частыми". Произведенные им подсчеты показали, что "человек, способный схватить восемь цифр десятичной системы, обычно запоминает около семи букв алфавита или шесть односложных слов (подчеркнуто нами - Р.М.), (конечно, взятых наугад)".

2. Эта особенность памяти весьма интересно выражается в языке, в частности, в семантике, как показали исследования, что велись специалистами областей, казалось бы - далеких друг от друга, совершенно независимо в различных целях.

3. В.С.Старинец, К.Г.Агабабян, Г.И.Недялкова при исследовании ассоциативных сетей экспериментально установили (их целью было определение "расстояния" между элементами/словами/ассоциативной сети), что максимальная длина перехода между отдельными по смыслу понятиями не превышает пяти-шести шагов. В инструкции, данной испытуемым, указывалось, что число промежуточных слов, которое, по их мнению, необходимо использовать для построения естественной ассоциации, не ограничивается. Максимальное число шагов/переходов/ в среднем оказалось равным 5,8, причем среднее количество переходов - почти не зависящим от объема знаний испытуемого. Авторы в итоге пришли к выводу, что "Быстродействие человеческой памяти естественно связать с возможностью "пройти" от любого слова к любому другому за конечное и притом небольшое число шагов".

4. Важным шагом в исследовании собственно семантической системы языка было сформулирование Ю.Н.Карауловым семантического "правила шести шагов": "Цепочка, связывающая два любых слова в словаре, не только всегда существует, но для произвольно выбранных слов (ср.п.3-Р.М.) она никогда в сумме не превышает шести шагов до общего элемента". Связь эта проявляется через наличие одинаковых слов в словесных определениях толкового словаря.

5. Н.И.Толстой, исследуя семантику узкодialekтных слов, выяснил, что "разложимая семема имеет ограниченное число сем, из коих одна является основной, а остальные - сопутствующими. Обычное число сопутствующих сем не превышает четырех-пяти (плюс основная = максимум шесть. - Р.М.)..., чаще же их три, две, или даже одна", причем "широта семантического объема падает, как правило, к уменьшению числа семантических дифференциальных признаков (сем), а узкость объема - к их увеличению". (ср.: В.С.Старинец и др. "...максимальная длина перехода характерна для варианта <признак - признак>, а минимальная - <абстрактное понятие - абстрактное понятие>".

6. Ю.Н.Караулов в книге "Общая и русская идеография" вы-

сказал предположение о том, что шесть шагов, очевидно, определяют глубину идеографического словаря вообще. Нами в статье "Теория идеографии и методические приемы идеографической классификации лексики" это предположение доказано: "В результате последовательно осуществленной иерархизации лексики по уровням обобщения на высшем уровне весь словарный состав языка выступает как одно поле, причем наибольшая глубина системы (максимальное количество ступеней, необходимых для перехода от значения поля - основной классифицируемой единицы лексики - к одному из понятий, непосредственно восходящих к *universum* у) равна шести".

7. Таким образом, основываясь на вышесказанном, можно говорить о едином семантическом законе в лексике, формулируемом следующим образом: "Между двумя любыми словами основной лексики языка (сущ., глагол, прилаг., наречие) существует семантическая связь, осуществляемая цепочкой сем, которая проявляется максимум на шестом шаге, что обусловлено числом семантических дифференциальных признаков, достаточных для определения значения любого слова, числом ступеней (переходов) связывающих посредством ассоциаций и через толкования в толковом словаре два любых слова и в свою очередь обуславливает глубину семантической системы языка (и следовательно, также идеографического словаря) шестью уровнями (степенями обобщения).

8. Сформулированный в п.7 семантический закон, который вслед за Ю.Н.Карауловым можно назвать "законом шести ступеней", в несколько ином варианте, очевидно, действует и в синтаксисе (ср. гипотезу Ингве в свете сказанного выше) и, отражая одну довольно интересную и важную особенность человеческой памяти, может найти применение как в языкознании (в теории семантики), так и в психологии, и, вероятно, также и в медицине при диагностике определенных видов нарушений памяти и их лечении. Практическим выходом в языкознание является возможность его использования при моделировании семантической системы лексики в виде идеографических сема-системных словарей.

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ
В УСЛОВИЯХ АРМЯНО-РУССКОГО ДВУЯЗЫЧИЯ

1. Главной чертой такого социального явления как двуязычие является функционирование обоих языков в общении одних и тех же носителей. Более низкая степень владения вторым языком обуславливается прежде всего более узкой сферой его функционирования и меньшим опытом пользования им. Язык, сфера функционирования которого шире и опыт во владении которым больше, оказывает "лингвистическое давление" на индивидов, которые отдают ему предпочтение в большинстве речевых ситуаций.

2. Интерференция - это все изменения в структуре языка, а также в значениях, свойствах и составе языковых единиц, возникающие вследствие взаимодействия с языком, находящимся с ним в контактной межъязыковой связи. Интерференция в лексике, как и в других областях языка, является следствием межъязыковых идентификаций лексических единиц, а ее проявлениями следует считать все вызванные межъязыковыми связями изменения в функциях и употреблении лексико-семантических единиц, в их смысловой структуре.

3. При лексико-семантической интерференции идентификация лексических единиц разных языков (армянского и русского) может вызывать отождествление их лексической валентности (сочетаемости), в связи с чем возникают многочисленные синтаксические кальки, т.е. необычные сочетания вполне обычных слов (пропустил случай, разбил стул и т.д.).

Н.Г. МИРИАНАШВИЛИ

ЛЕКСИКА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ, ХАРАКТЕРНЫХ ДЛЯ
ЧЕЛОВЕКА, В ГРУЗИНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

(по данным толковых и переводных словарей)

1. Под цветообозначениями, характерными для человека, подразумеваем слова, обозначающие цвет волос, глаз и кожи человека.

2. В грузинском языке наиболее широко представлена лексика, для обозначения цвета глаз. Это, в основном, областные слова:

ბნობს ციხა, ზვებობს ქათანი, ზვობს
ქია, ზვობებობს ქიანთელი, ზუნბს ჭიმაი თ.დ. (о
светлых глазах).

3. В русском языке более широко представлена лексика, передающая цвет волос, а именно, оттенки светлых волос: белобры-
сый, белокурый, блондин, русый; пшеничный, льняной, мочальный.

4. Человека с темными, черными волосами в русском языке на-
зывают брюнетом. Слову брюнет в русско-грузинских словарях
соответствует ზავრუბი ჯავრეთანი "смуглый". Воз-
можно, правильнее было бы соответствие ზვრუბი ჯავრეთანი
"черноволосый".

5. Слова с соответствующими корнем *ბნობ* *ბნობობს* *ხოვ*
ღივრეც "цвета пшеницы" - пшеничный в грузинском языке исполь-
зуют для обозначения цвета кожи, а в русском языке - для цвета
волос.

6. В грузинском языке встречается цветообозначение *ღვინო*
ჯგავი используемое в значении седой и рыжий о человеке,
а в значении серый и бурый - о предметах.

Д.И.СЛИВНЯК

ВЗАИМОСВЯЗИ ЛОГИЧЕСКОЙ И СТРОФИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ АРМЯНСКИХ СРЕДНЕВЕКОВЫХ АЙРЕНОВ

I. Задача работы - выяснение связей между строфической лири-
ческого стихотворения и его логической структурой - актуальным
членением, модальностью и др. Материалом исследования служат
айрены - анонимные армянские стихотворения позднего средневе-
ковья, отличающиеся устойчивой строфической формой.

Различаются две основные группы айренов - любовные (массив
ЛА) и назидательные (массив НА). Последние связаны с церковно-
монастырской средой и несут на себе отпечаток соответствующего
мировоззрения.

Строфическую форму айрена будем трактовать как восьмисти-
шие.

2. Массивы ЛА и НА можно различить с помощью формального
статистического признака, связанного с количеством глаголов в
первом и втором четверостишиях айрена, - этот показатель соот-

ветствует интуитивному представлению об относительной "динамичности" четверостишия. При подсчетах не учитывается глагол-связка бл , как несущий прямо противоположную нагрузку.

Рассматриваются только те айрены, для которых число глаголов в первом и втором четверостишиях различно. Численность массивов ЛА и НА с учетом этого условия - соответственно 182 и 77 айренов.

Для массивов ЛА и НА вводятся величины $R_{\text{ЛА}}$ и $R_{\text{НА}}$ - процентное содержание айренов с большим числом глаголов во втором четверостишии. Получены следующие значения:

$$R_{\text{ЛА}} = 72,2\%, R_{\text{НА}} = 55,8\%;$$

при 5%-ном уровне значимости величина $R_{\text{ЛА}}$ достоверно превышает 50%, а отличие $R_{\text{НА}}$ от 50% незначимо.

Иначе говоря, для массива ЛА выполняется закономерность, которую назовем основной: имеется достоверное преобладание айренов с большим числом глаголов во втором четверостишии. Для массива же НА основная закономерность не выполняется.

Выполнение/невыполнение основной закономерности и является искомым формальным признаком различения этих массивов.

3. Выдвигается гипотеза: основная закономерность связана с логической структурой айрена, а именно - с его актуальной членностью.

Будем считать айрен актуально членимым, если в нем четко противопоставлены отрезки текста, содержащие "данное" и "новое". Естественно ожидать от второго отрезка большего динамизма, чем от первого. Если же каждый из них занимает в айрене достаточно большую "территорию", то указанное различие в динамизме должно быть присуще и целым четверостишиям.

Упомянутая выше гипотеза сводится к следующему: на массиве ЛА преобладают актуально членимые айрены (обычные схемы: исходная ситуация - изменение, вопрос - ответ и др.), на массиве же НА - актуально нечленимые айрены (характерная структура: тезис - конкретизация, разъяснение и т.д.).

4. При проверке высказанной гипотезы не производится непосредственный подсчет актуально членимых и нечленимых айренов - для такой цели наше определение актуальной членности слишком расплывчато. Вместо этого на основании содержательных, но дос-

таточно четких признаков выделяются некие логические типы (ЛТ) айренов, каждый из которых может быть соотнесен с категорией актуальной членимости. Одни из этих ЛТ будут предполагать актуальную членимость всех входящих в них айренов (актуально членимые ЛТ), другие - ее отсутствие (актуально нечленимые ЛТ), третьи - нейтральность по отношению к ней (нейтральные ЛТ).

Если основная закономерность действительно связана с актуальной членимостью айрена, то должно иметь место следующее:

1) основная закономерность выполняется для актуально членимых ЛТ, и только для них;

2) доля актуально членимых ЛТ выше на массиве ЛА, актуально нечленимых ЛТ - на массиве НА, а доли нейтральных ЛТ на обоих массивах примерно одинаковы.

5. Предлагаемая система ЛТ строится на эмпирической основе, допускает частичное перекрытие логических типов и не охватывает всех айренов ("остатки" на массивах ЛА и НА составляют соответственно 39,6% и 49,5%).

Выделены следующие ЛТ:

- ЛТ1 (актуально членимый). Признак - внутри айрена реальная модальность сменяется ирреальной (ожидание, желание и т.д.).

- ЛТ2 (актуально членимый). Признак - происходит одна и только одна смена адресата (слушающего). Смена отправителя (говорящего) не обязательна. В этот ЛТ входят айрены, построенные в форме диалога.

- ЛТ3 (нейтральный). Признак - в айрене излагаются события, следующие друг за другом во времени; модальность и категория "отправитель"/"адресат" остаются неизменными. Этот ЛТ можно назвать повествовательным.

- ЛТ4 (актуально нечленимый). Признак - ирреальная модальность сменяется реальной. ЛТ4 является обращением ЛТ1.

6. Результаты статической обработки данных в основном согласуются с картиной, описанной в конце п.4. Тем самым, нашу гипотезу о связи основной закономерности с логической структурой айрена можно считать доказанной. Вместе с тем, значения $K_{ЛА}$ и $K_{НА}$ на "остатках" массивов ЛА и НА очень близки к значениям этих величин для массивов ЛА и НА в целом. Это означает, что предложенная система ЛТ не объясняет до конца механизма

формирования основной закономерности, который требует дополнительного исследования.

7. Устанавливается связь основной закономерности с делением айрена на четверостишия. Для этого на массиве ЛА вычисляется количество глаголов в каждом из восьми двустий, на которые делится айрен, и производится попарное сравнение этих количеств. Показано, что существует устойчивая тенденция к нарастанию числа глаголов для пар двустий, входящих в разные четверостишия, и только для них. Иначе говоря, насыщенность текста айрена глаголами возрастает не постепенно — от двустия к двустию, а скачком — при переходе от первого четверостишия ко второму. Таким образом, наблюдаемая основная закономерность действительно связана со строфической структурой айрена.

Г.В.СУКИАСЯН

СТАНОВЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ ИНДОЕВРОПЕЙСКОГО КОРНЯ

В сравнительно-историческом языкознании индоевропейский корень первоначально воспринимался как неделимая единица. Впоследствии в понимании корня возникла новая точка зрения, согласно которой сам корень может быть результатом дальнейшего разворачивания некоторой начальной формы.

Имея в виду это обстоятельство, мы делим историю исследования индоевропейского корня на два периода: 1) период понимания корня как неделимой единицы, 2) период понимания корня как составной единицы.

Идея неделимости корня заимствована индоевропейской из индийской грамматики.

В ранней стадии компаративистики индоевропейцы занимались проблемой корня только в связи с другими вопросами.

Это обстоятельство, а также отсутствие достаточного фактического материала и теоретической основы, привели к тому, что идея о составной структуре корня индоевропейцы пришли лишь в конце 19-го века.

В современном понимании корня большую роль сыграли идеи Соосера о коэффициентах корня, учение о прэфлексивном состоя-

ним индоевропейского языка и др.

Индоевропеистика пришла к идее делимости корня с двух точек зрения: 1) в основе индоевропейского корня были выделены древнейшие согласные элементы, которые, не отождествляясь с аффиксами, участвуют в оформлении корня, 2) изучение основообразования привело к делению основ на односоставные и двусоставные и выделению тематических гласных в двусоставных основах.

Г.Т.ХУХУНИ

ОТРАЖЕНИЕ ИДЕЙ Ф.ДЕ СОССЮРА В РУССКОЙ ГРАММАТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ДВАДЦАТЫХ - НАЧАЛА ТРИДЦАТЫХ ГОДОВ

1. В двадцатых - начале тридцатых годов концепция Ф.де Соссюра была широко известна в СССР и отразилась в целом ряде работ русских лингвистов. Вместе с тем восприятие идей "Курса общей лингвистики" в советской науке о языке представляло собой сложный и неоднозначный, а во многом даже противоречивый процесс.

2. Особое значение для развития грамматической теории имели мысли Соссюра относительно системного характера языка, а также содержащееся в его труде разрешение вопроса о взаимоотношении синхронии и диахронии. Если первый из названных принципов, несмотря на некоторые уточнения, был в целом принят большинством русских ученых, то второй стал причиной многих острых дискуссий между советскими лингвистами.

3. В русской лингвистической литературе встречаются как высказывания, безоговорочно одобряющие подход Соссюра к данной проблеме, так и выступления, безоговорочно его осуждающие. Однако в основном позиция большинства советских лингвистов рассматриваемого периода характеризовалась, с одной стороны, стремлением четко разграничивать синхронию и диахронию и не смешивать оба названных плана между собой, а с другой - отрицательным отношением к тем крайностям, к которым приходил женеvский лингвист в своем последовательном синхронизме. Эта тенденция нашла отражение в работах многих русских ученых, стоявших на различных позициях, и воплотилась в известных Пржемыских тезисах.

"Антиисторизм" же в чистом виде был вообще не присущ советской науке о языке интересующей нас эпохи.

4. Собственно грамматические аспекты сосюрковского учения также нашли свое отражение в трудах русских языковедов. Все проблемы, разрабатывавшиеся на основе идей де Соссюра (состав и система грамматики, сущность механизма языка, основные единицы его описания и т.д.), были, однако, не простым повторением соответствующих мест "Курса общей лингвистики", а своеобразным и оригинальным развитием положений его на русской почве.

5. Изучение вопроса о восприятии концепции Ф. де Соссюра в России позволяет прийти к выводу, что она, наряду с наследием классиков русской лингвистики (А.А.Потебни, Ф.Ф.Фортунатова, И.А.Бодуэна де Куртенэ), стала одним из источников, питавших в двадцатых - начале тридцатых годов советскую науку о языке в целом и в том числе - исследования в области теории грамматики.

Р.Ф.ЧКАДУА

Н.Я.МАРР - ИССЛЕДОВАТЕЛЬ СВАНСКОГО ЯЗЫКА

1. На первом этапе своей деятельности, исследуя картвельские языки сравнительно-историческим методом, акад. Н.Я.Марр особое внимание уделял материалам сванского языка, включаемого им в III группу т.н. яфетических языков, вместе с доарийским армянским, назвав эту группу сон-сомехской.

2. Н.Я.Марр первым из исследователей установил диалектную дифференциацию сванского языка. Им же установлен ряд звуковых соответствий между сванским и другими картвельскими языками. Большинство из этих звуковых соответствий не вызывает сомнений у специалистов и ныне. Н.Я.Марром выявлены также грамматические особенности указанного языка, его смешанный характер, выделен особый тип склонения. Особо оледует отметить, что Н.Я.Марру принадлежит первый образец сванско-русского словаря.

Ստորագրված է ազգաբնակչության 3.2.1981թ.

թուղթ 60 X 84 , ազգաբնակչության 2 մամուլ
1,86 լայն. մամուլ, Գինը 5 կոպ.

Պատվեր 54

ՎՖ 07628

Տպագրանակ 300

Երևանի պետական համալսարանի Ռոտապրինտ ազգաբնակչության
տրտադրամատ, Երևան, Մոսկվայի փող. նո.1

Գինը 5 կոպ.

A ¹¹
64956

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220064956